

Βιβλιοκρισίες

«Ἡ ἱστορία δέν κάνει τίποτα»¹

ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΙΑΚΟΣ, *Ἀποκάλυψη, Οὐτοπία καί Ἱστορία: οἱ μεταμορφώσεις τῆς ἱστορικής συνείδησης*, Ἀθήνα, Πόλις, 2011 (8ο, 478 σ.)

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1923, σέ ἓνα ἐργοστάσιο τῆς νεαρῆς Σοβιετικῆς Δημοκρατίας, 3.500 ἐργάτες ἀνέμεναν ἐπί δίωρο τούς προσκεκλημένους ὁμιλητές γιά νά ξεκινήσει ἐπιτέλους ἡ προγραμματισμένη ἐκδίλωση ἀντιμέτωπος μέ τήν σοβιετική ἀργοπορία, ἕνας ἀμερικανός δημοσιογράφος σχολίασε ὅτι οἱ 7.000 χαμένες ἐργατοῦρες τῆς ἀναμονῆς ἰσοδυναμοῦσαν μέ τήν κατασκευή δύο ἀεροσκαφῶν. Τό περιστατικό αὐτό ἔδωσε τό ἔναυσμα γιά τήν ἴδρυση τῆς Λίγκας τοῦ Χρόνου, μιᾶς μαχητικῆς ὀργάνωσης πού ἀναζήτησε τήν ἰδεατή σύζευξη τοῦ ἐπαναστατικοῦ κατεπείγοντος μέ τίς σύγχρονες κατακτήσεις τοῦ τεῦλορισμοῦ². Ἡ διάλυσή της, τόν Φεβρουάριο τοῦ 1926, ἐπισφράγισε τήν ὑποχώρηση τῶν τολμηρῶν πειραματισμῶν, πού εἶχε ἐγκαινιάσει ὁ «μεγάλος οὐτοπικός πειραματισμός τοῦ 20οῦ αἰῶνα», τό παγκόσμιο 1917³. Τό βιβλίο τοῦ Ἀντώνη Λιάκου *Ἀποκάλυψη, Οὐτοπία καί Ἱστορία: οἱ μεταμορφώσεις τῆς ἱστορικής συνείδησης* περιλαμβάνει δεκάδες ἀνάλογης γοητείας στοχασμούς καί ἐγχειρήματα γύρω ἀπό τήν «ἀρχιτεκτονική τοῦ χρόνου». Κατά ἓναν τρόπο ὁμως, τό περιφερειακό παράδειγμα τῆς Λίγ-

κας τοῦ Χρόνου προσιδιάζει στήν κεντρική προβληματική τοῦ βιβλίου γιά τίς μεταμορφώσεις τῆς ἱστορικής συνείδησης: ἡ Λίγκα ἀποσκοποῦσε στόν βολонταριστικό μετασχηματισμό τῆς συνείδησης τοῦ χρόνου στήν ὑπηρεσία τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς. Ἡ ἴδρυση τῆς ὀργάνωσης, οἱ πυρετώδεις δραστηριότητες καί ἡ διάλυσή της ἀντιστοιχοῦν στόν δεύτερο ἄξονα τοῦ βιβλίου: τίς ἀναμνηστικές ἐκπληρώσεις καί τίς ἐπώδυνες διαψεύσεις τῶν Οὐτοπιῶν. Ἄλλωστε, σύμφωνα μέ τίς ἐπεξεργασίες τοῦ Πλάτωνα Μιχαήλοβιτς Κερτσέντσεφ, τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Λίγκας, ἡ χειραφέτηση τοῦ ἀνθρώπου θά προέκυπτε μέσα ἀπό τούς καταναγκασμούς τῆς ἐπαναληπτικῆς χρονομέτρησης.

Ἡ ὀργάνωση τοῦ Ἀντώνη Λιάκου

Μιά πρώτη μορφή τοῦ κειμένου αὐτοῦ παρουσιάστηκε στή συζήτηση μέ ἀφορμή τό βιβλίο τοῦ Ἀντώνη Λιάκου τήν ὁποία ὀργάνωσαν τά Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας καί τά «Ἐνθέματα» τῆς ἐφημερίδας *Ἡ Ἀγνή*, στίς 21 Νοεμβρίου 2012.

1. Karl Marx καί Friedrich Engels, *The Holy Family or Critique of Critical Critique*, Foreign Languages Publishing House, 1956, σ. 125.

2. Richard Stites, *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, Oxford University Press, 1989, σ. 155-159.

3. Α. Λιάκος, *ὁ.π.*, σ. 281.

γιά τήν «ἀρχιτεκτονική τοῦ χρόνου», ἐκτείνεται ἀπό τό προφητικό Βιβλίο τοῦ Δανιήλ ἕως τῆς σύγχρονης ἀναμονῆς τῆς βιοκλιματικῆς Ἀποκάλυψης. Κατά συνέπεια, ἡ διαδρομή στήν ὁποία προσκαλεῖ ὁ συγγραφέας τοὺς ἀναγνώστες, ἐφόσον «θά πρέπει νά φανταστοῦν τόν ἑαυτό τους νά συμμετέχει σέ μιά παρέα πού πορεύεται», εἶναι μακρά. Συνάμα εἶναι συναρπαστική ὁ συγγραφέας δέν λειτουργεῖ ὡς μεταπράτης ἑνός ἐξωγενοῦς θεωρητικοῦ σχήματος, ὁπότε ἀποφεύγει τήν κουραστική συνήθεια τῶν σχολιοτεχνῶν εἰσαγωγῶν πού ἀποβαίνουν εἰς βάρος τῆς ἀφήγησης. Ἀντίθετα, ἀπό πολύ νωρίς διατυπώνει ἕνα κεντρικό ἐπιχείρημα, τό ὁποῖο νομίζω ὅτι συνοψίζεται στό ὑποκεφάλαιο γιά τήν ἑνσωμάτωση τοῦ ἑξατολογικοῦ λόγου στή θεολογία τῆς ἐξουσίας («Χριστιανικός λόγος - Ρωμαϊκή γράβδος»). Στή σελίδα 69 λοιπόν διαβάζουμε ὅτι «τό ἰσχυρότερο διακύβευμα μᾶς ἐξουσίας δέν εἶναι ἄν μπορεῖ νά κυριαρχήσει στή μνήμη, ἀλλά στή φαντασία. Τήν ἱστορία δέν τή χρειάζεται τό τόσο ὡς ἐργαλεῖο κυριαρχίας τοῦ παρελθόντος, ὅσο ὡς ὄργανο κυριαρχίας τοῦ μέλλοντος»⁴.

Ἡ ἰδέα αὐτή διατυπώνεται στά κεφάλαια τῆς Ἀποκάλυψης, ἐκεῖ ὅπου ὁ ἀναγνώστης διασθάνεται τήν προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νά πειθαρχήσει κείμενα μέ τά ὁποῖα δέν ἔχει προηγουμένη τριβή. Ἐντούτοις, ἀποσυνδέεται ἀπό τά συμφοραζόμενα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων –βοηθούσης καί τῆς προσεκτικῆς ἐπιλογῆς τῆς «μᾶς ἐξουσίας» ἔναντι «τῆς ἐξουσίας»– καί λειτουργεῖ ὡς προτύπωση τῆς σύνθετης σχέσης μεταξύ ἱστορίας καί οὐτοπίας. Ὁ σκεπτικισμός τῆς ἱστορικῆς συνείδησης ἀναιρεῖ τή δυνατότητα ἐνατένισης τοῦ μέλλοντος μέ ὄρους διαφορετικούς ἀπό αὐτούς τοῦ παρόντος. Στό ἔδαφος αὐτό, ἡ κοινοτοπία «τήν ἱστορία τήν γράφουν οἱ νικητές» ἀποκτᾶ μιά νέα διάσταση: ἡ ἑκάστοτε ἐξουσία, πού ἐμφανίζεται ὡς ἡ δικαιωμένη τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης, «γράφει ἱστορία» προκειμένου νά ἐκτείνει

τήν κυριαρχία της στό μέλλον, καθώς δέν εἶναι δυνατό «νά σκεφτεῖ κανεῖς»... «ὅτι θά μπορούσε νά ὑπάρξει ἄλλο μέλλον»... «τό ὁποῖο θά ἀνῆκε στήν ἱστορία τοῦ κόσμου τούτου»⁵. Ἀναδεικνύοντας τή σημασία πού ἔχει ἡ καθήλωση τῆς φαντασίας στά ὄρια τοῦ «κόσμου τούτου», ὁ Λιάκος μᾶς καλεῖ νά συζητήσουμε γιά τόν τρόπο πού οἱ μεταβολές τῆς ἱστορικῆς συνείδησης ἀναιροῦν, καί ταυτόχρονα διαμορφώνουν, τήν οὐτοπική σκέψη.

Ἐδῶ εἶναι ἀναγκαῖα μιά προκαταρκτική διευκρίνιση. Ἡ συντηρητική διάσταση τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας δέν ἀναφέρεται στήν τρέχουσα πολιτική χρήση τοῦ ὄρου συντηρητικός, πού ὑποδηλώνει –ἄρρητα ἤ μη– τήν ὑπαρξη τῆς κατοπτρικῆς «προοδευτικῆς» ἱστορίας. Τό ζητούμενο εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῆς ἱστορικῆς συνείδησης στήν διαιώνιση τοῦ κόσμου τούτου, δηλαδή στήν «προτίμηση τοῦ γνωσμοῦ ἐπί τοῦ ἀγνώστου, τοῦ δοκιμασμένου ἔναντι τοῦ μή ἐφαρμοσμένου, τοῦ ἐφικτοῦ ἔναντι τοῦ πιθανοῦ»... «τοῦ παροντικοῦ γέλιου ἔναντι τῆς οὐτοπικῆς εὐτυχίας»⁶. Στό ἔδαφος αὐτό ἡ οὐτοπική σκέψη διαμορφώνεται ἀντιφατικά: ἀπό τή μιά σιγρίζεται στήν ὑπέρβαση καί ἄρνηση τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας, ἀλλά ταυτόχρονα ἀναζητεῖ τή νομιμοποίησή της στήν ἀνάδειξη ἑνός προδιαγεγραμμένου σημείου τομῆς στόν ἱστορικό χρόνο – τό σημεῖο ἐκεῖνο πού ὀριοθετεῖ τό «πρίν» καί τό «μετά» στίς δίδυμες ἔννοιες τῆς Ἀποκάλυψης καί τῆς Ἐπανάστασης. Πιά τήν ἱστορία λοιπόν ὡς τό ἀντίστροφο τῆς οὐτοπίας.

Τό ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέα γιά τήν κυριαρχία τῆς ἐξουσίας στήν φαντασία σχετίζεται μέ τήν βαθιά πολιτική ἀγωνία πού

4. στό ἴδιο, σ. 69.

5. στό ἴδιο.

6. Michael Oakshot, «On being Conservative», στό Corey Robin (ἐπιμ.), *The Reactionary Mind, Conservatism from Edmund Burke to Sarah Palin*, Oxford University Press, 2011, σ. 21.

διατρέχει τό σύνολο τῆς ἀφήγησής. Ἡ ἀφετηρία τῆς νομίζω βρισκεται στήν ἀποτίμηση τῶν ἐγχειρημάτων τοῦ 20οῦ αἰῶνα πού διακίρηνξαν τή σύζευξη ἱστορικῆς καί οὐτοπικῆς σκέψης στήν ἀναζήτηση τοῦ ριζοσπαστικοῦ κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ. Οἱ διαδοχικές διαψεύσεις τῆς πίστης ὅτι ἡ ἱστορία ἔχει νόημα, κοινό στοιχεῖο συγκρότησης τῶν πρωτοποριῶν, συντέλεσαν καθοριστικά στή διαμόρφωση τοῦ «μετα-ουτοπικοῦ» κόσμου, στόν ὁποῖο ἡ διαχείριση τῶν ὑπαρκτῶν ἐπιλογῶν συρρικνώνει τήν ἐνατένιση τοῦ μέλλοντος. Πρόκειται γιά μιά πολιτική θέση, ἡ ὁποία ταυτόχρονα ἐπέχει θέση κριτικῆς, καί αὐτοκριτικῆς, γιά τίς μεταβολές τῶν ἱστοριογραφικῶν ἐγχειρημάτων πού προέκυψαν ἀπό τά κινήματα τοῦ κοινωνικοῦ ριζοσπαστισμοῦ. Εἶναι προφανές ὅτι τό βιβλίο αὐτό δέν γράφτηκε γιά τίς προϋποθέσεις τῆς ἀκαδημαϊκῆς κρίσης, καί αὐτό ἐνισχύει τήν ἀφηγηματική του γλαφυρότητα, ἀλλά ἀντίθετα ἐπιζητεῖ τήν κρίση, δηλαδή τό διάλογο, ὥστε νά συμβάλει στήν ἀναζήτηση τῆς ἐξόδου ἀπό τήν σύγχρονη κρίση – τήν μετα-ουτοπική πλανητική ἡγεμονία τοῦ *there is no alternative*, πού στή δεκαετία τοῦ 1990 διαμόρφωσε τόν, ἀμφισβητούμενης πατρότητας, ἀφορισμό ὅτι «εἶναι πιό εὐκόλο νά φανταστοῦμε τό τέλος τοῦ κόσμου, παρά τό τέλος τοῦ καπιταλισμοῦ». Ἡ ἀκροτελευτία πρόταση τοῦ βιβλίου συνοψίζει, διά τῆς ἀντιστροφῆς, τό ζητούμενο: «ἄς σκεφτοῦμε πρὸς στιγμὴν μιά κοινωνία ἀπό τήν ὁποία ἡ οὐτοπία θά ἔχει ἐξοβελιστεῖ· θά εἶναι μιά κοινωνία χωρίς ἐλπίδα». Σέ ἀναζήτηση ἐλπίδας λοιπόν, ἄρα καί οὐτοπίας.

Προεκτείνοντας σκέψεις πού εἶχε διατυπώσει ὑπαινικτικά σέ ἓνα ἄρθρο τοῦ 2001, ὁ συγγραφέας ἐπανέρχεται συχνά στήν κινητοποιητική δύναμη τῆς οὐτοπικῆς σκέψης καί στήν ἀναζήτηση τοῦ προσωπικοῦ νοήματος μέσα ἀπό τήν πολιτική δράση, στό βαθμό πού ἡ τελευταία ἐμφανιζόταν νά ὑπηρετεῖ τό νόημα τῆς ἱστορίας⁷. Ὅταν διάβασα τό βιβλίο τοῦ Λιάκου τόν χεμιῶνα τοῦ

2011 ἐπιχειροῦσα μιά πρώτη προσέγγιση πάνω στή παγκόσμια συντροφιά τῶν «πρώην» τῆς περιόδου τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου, ἐκείνων πού διέρρηξαν τή σχέση τους μέ τό κομμουνιστικό κίνημα υἱοθετώντας στή συνέχεια, φαινομενικά καί μόνο, ἀντιφατικές θέσεις. Τό ἐρώτημα γιά τό ἄν ἡ διαδρομή τους μπορεῖ νά ἐρμηνευτεῖ ὑπό τό πρίσμα τῆς ἀπογοήτευσης γιά τό νόημα τῆς ἱστορίας ἀναπροφοδοτήθηκε ἀπό τή διαζευκτική σχέση Ἱστορίας καί Ἐπανάστασης. Ὁ Χόρχε Σεμπρούν, ἀναστοχαζόμενος τήν ἐμπειρία του στόν παράνομο μηχανισμό τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἰσπανίας, ἀντιπαρέβαλε τόν «λογισμό ζωῆς» πού προσδίδει ἡ «καθολική ἐπαναστατική πρακτική» μέ τήν ἀπουσία νοήματος ὅταν κανεῖς ἀγανατίζει τήν «κίβδηλη αὐτή ἔννοια τῆς καθολικῆς τάξης» – «δέν ἔχω λοιπόν λόγο ζωῆς ἐγώ. Ζῶ χωρίς λόγο»⁸. Τό σημεῖο αὐτό διαλέγεται μέ ἓνα ἀπό τά ἐκτενέστερα παραθέματα στό βιβλίο τοῦ Ἀντώνη Λιάκου, τίς καταληκτικές παραγράφους τοῦ Τάσου Δαρβέρη: «θά μετρήσει [στήν περιγραφόμενη ὡς ἡμέρα τῆς κρίσης] μόνο τό γεγονός [ἂν οἱ ἄνθρωποι] εἶχαν βάλει στόν ἑαυτό τους κάποιο ἰδανικό, θεϊκό ἢ διαολικό, κάτι πού γέμιζε καί ἔδινε ἓνα νόημα στή ζωή τους... «Ἄλλά τώρα»... «ἀνάμεσα στό τέλος τῆς Ἀντίστασης καί στήν προσημονία τῆς Ἐσχάτης Κρίσης ἀφήνουμε τίς μέρες νά κυλοῦν ἡ μιά πίσω ἀπό τήν ἄλλη· μᾶς κουράζει ἡ ζωή, μᾶς κουράζει ὁ χρόνος πού περνᾷ, γιατί εἶναι ἄδειος»... «Ἔστω, ζοῦμε μέ τό παρελθόν»⁹.

Ὁ Σεμπρούν καί ὁ Δαρβέρης συναντιοῦνται στήν κοινή ἐμπειρία τῆς μετάβασης

7. Antonis Liakos, «History Writing as the Return of the Repressed», π. *Historiein*, τ. 3, 2001, σ. 47-58.

8. Jorge Semprun, *Τί ὄραία Κυριακή!*, Μετάφραση: Μπάμπης Λυκούδης, Ἀθήνα 1989, σ. 196-197.

9. Α. Λιάκος, ὁ.π., σ. 69.

από τήν ουτοπία, πού συναρθρώνει τήν πολιτική πρακτική και τήν ανάζητηση του νοήματος στην ιστορία, στην διάφρευση και τή ζωή δίχως «λόγο ζωής», τήν μετα-ουτοπική κατάσταση πού περιγράφει ό Λιάκος. Ό προβληματισμός αυτός επικοινωνεί μέ τήν αυτοκριτική αποτίμηση τής συλλογικής εμπειρίας τής γενιάς του 1968, πού διακήρυξε, ίσως για τελευταία φορά στον 20ό αιώνα, τή δυνατότητα σύζευξης τής Ιστορίας και τής Έπανάστασης. Η σχέση αυτή, στά πρώτα της βήματα, όπως όλες οι έρωτικές σχέσεις, φάνταζε ιδεώδης, απελευθερώνοντας δυναμικές πού άνέτρεψαν παγιωμένες συνήθειες δεκαετιών. Παράλληλες συλλογικές απόπειρες, έντός και έκτός ακαδημίας, σέ μία έντυπιακή γεωγραφική διασπορά, έθεσαν ως στόχο τήν απελευθέρωση τής ιστορίας από τή σκουριά του συντηρητισμού – είναι δηλωτική έδω ή κυριαρχία του «ριζοσπαστικού», του *radical*, ως συνοδευτικού επιθέτου τής ιστορίας στό λόγο των κοινωνικών κινήματων. Προοπτικά, ή πολιτική πρακτική μετακόμισε στις αίθουσες των ακαδημαϊκών παραδόσεων, αντιστρέφοντας έτσι τή φορά του βέλους του 1968, και ή «ριζοσπαστική» ιστορία αναβαθμίστηκε σέ ισότιμο έννοιο τής ακαδημαϊκής ζωής, αποσυνδεδεμένη όριστικά όμως από τή συγκρότηση κοινωνικών και πολιτικών πρωτοποριών.

Η αποτίμηση αυτής τής μεταβολής ως μίας «προδοσίας των διανοουμένων» εμπειρεί μιά ήθικη διάσταση πού δέν συμβάλει στην έρμηνεία τής «παλινόρθωσης»¹⁰. Αντίθετα ή παραδοχή του Σεμπρούν για τήν έγγενη αντίθεση μεταξύ τής «μεγαλειώδ[ους] αυταπάτη[ς] τής Έπανάστασης» και των μηχανισμών τής κριτικής σκέψης, πού άμφισβητούν τήν «κίβδηλη αυτή έννοια τής καθολικής τάξης» κινείται σέ πιό παραγωγική κατεύθυνση, καθώς απογυμνώνει τά πράγματα από τήν ήθικη τους διάσταση: «χωρίς τήν τύφλωση αυτή, έμεις δέ θά είχαμε γίνει μαρξιστές. Δέ θά είχαμε γίνει μαρξιστές ά-

πλώς και μόνο για νά ξεμοντάρουμε τους μηχανισμούς παραγωγής τής υπεραξίας, για νά ξεσκεπάσουμε τους φετιχισμούς τής έμπορευματικής κοινωνίας, τομέα στον όποιο ό μαρξισμός είναι αναντικατάστατος. Θά είχαμε γίνει καθηγητάδες»¹¹. Η «έπαναστάτες» λοιπόν ή «καθηγητάδες» ή διαδρομή των ριζοσπαστικών ιστορικών συσσωματώσεων συνιστά άσφαλ ή δείκτη τής επικράτησης των «καθηγητάδων» έναντι των «έπαναστατών», εξέλιξη πού διαπλέκεται μέ τή χρήση τής ιστορίας ως νομιμοποιητικού μέσου του άστικού καθεστώτος – έφόσον ό ριζοσπαστισμός δέν άποτελεί φόβητρο κοινωνικής άποσταθεροποίησης μορούσε για δεκαετίες νά άποτελεί έξωτικό συμπλήρωμα των ακαδημαϊκών σπουδών¹².

Τό έρώτημα προκύπτει άβίαστα: ποιά μορφή μπορεί νά έχει ή ουτοπική σκέψη του 21ου αιώνα; Η «κριτική ουτοπική σκέψη» έμφανίζεται άπαξ στό βιβλίο του Λιάκου, λίγο πριν τό τέλος, αλλά παρόλα αυτά ό διάλογος ιστορίας και ουτοπίας διαποτίζει τά κεφάλαια του τρίτου μέρους, τής «Ιστορίας μέ τον δηλωτικό υπότιτλο «άναζητώντας έναν τόπο για τήν έλπίδα», δηλαδή έναν τόπο για τήν ουτοπία. Ό συγγραφέας δέν προτείνει τήν έπιστροφή στα μοντέλα πολιτικής δράσης του 20ού αιώνα· κάτι τέτοιο θά άναιρούσε τό κεντρικό του έπιχείρημα για τήν αναγκαιότητα ή φαντασία νά άποδεδμευτεί από τίς τρέχουσες έπιλογές. Αντίθε-

10. Βλ. για παράδειγμα Sergio Bologna, *Η φυλή των τυφλώντωνων*, Αθήνα 2012, σ. 13-15.

11. J. Semprun, *ό.π.*, σ. 196-197.

12. Τό ζήτημα του ρόλου των ιστορικών ως έγγυητών τής κοινωνικής συνοχής, και συνακόλουθα τον συντηρητισμό των κοινωνικών χώρων αναπαραγωγής τους, είχε θέσει τό 2002 ό Χρήστος Χατζηιωσήφ «Η ιστορία και οι άλλες κοινωνικές έπιστήμες», *Ιστοριογραφία τής νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, τ. Α', Έπιμέλεια: Πασχάλης Κιτρομηλίδης-Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών/Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών, 2004, σ. 303.

τα ύποδεικνύει ότι η ουτοπική σκέψη του 21ου αιώνα θά πρέπει να άναμετρηθεί με τή διάψευσης τής πίστης ότι ή ιστορία άποτελεί μιά διαδρομή προς ένα προκαθορισμένο σημείο τομής.

Οί σκέψεις αυτές άγγίζουν ευάισθητες χορδές, καθώς βρίσκονται στον αντίποδα τής βεβαιότητας των πρωτοποριών ότι λειτουργοῦν ως σημεία συνάντησης των μηχανικών του μέλλοντος, πού με τήν εμπρόθετη δράση τους επιταχύνουν τά γρονάξια του χρόνου ώστε να «έλθει ή ώρα», να «ώρμάσουν οί συνθήκες» να φτάσουμε στο «ντάλα μεσημέρι» πού έγγυάται ότι «ή επανάσταση δέν θά είναι ουτοπία»¹³. Η παραδοχή ότι ή σύγχρονη μετα-ουτοπική ιστορική συνειδηση διαμορφώνεται μέσα άπό τίς διαδοχικές διαψεύσεις τής ουτοπικής σκέψης για τήν «μεγάλη άτμομηχανή τής ιστορίας» πού θά ὄδευε, με ταχύτητα άνάλογη τής αποφασιστικότητας των πρωτοποριών, στον τεματικό της σταθμό, οδηγεί στην άνάγκη ή ουτοπική σκέψη να άναμετρηθεί με τή διάψευση αυτή, ώστε να μπορέσει να είναι και πάλι παραγωγική¹⁴. Άλλωστε, ή διαμόρφωση τής ουτοπικής σκέψης δέν γίνεται έν κενώ· αντίστοιχει, ένσωματώνει, άρνείται και διαλέγεται με τίς εκάστοτε κυρίαρχες άντιλήψεις περί ιστορικού χρόνου – τό παράδειγμα τής παράλληλης έμπιστοσύνης ριζοσπαστών και συντηρητικών στη γραμμική πορεία τής προόδου τής ανθρωπότητας είναι χαρακτηριστικό για τήν κατοπτρική θέση ιστορίας και ουτοπίας. Στόν μετα-ουτοπικό κόσμο, είναι σαν να λείει ὁ Διάκος, οί ουτοπίες δέν θά άφορουν τή «δυνητική έγκλιση», αλλά τήν «έννοιολόγηση τής μεγάλης άλλαγής» μέσα άπό τόν διάλογο σκεπτικισμού και ουτοπισμού – σέ ένα πρόσφατο άρθρο του σά «Ένθεμάτα» τής *Αύγή* διατυπώνει τή σκέψη αυτή σέ συνάρτηση με τίς τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις¹⁵.

Πρόκειται για μιά εκτίμηση πού ἔρχεται σέ σύγκρουση με νοοτροπίες και άντιλήψεις πού διαμόρφωσαν τήν πολιτική και ιστορι-

κή μας ματιά, καθώς ύπογραμμίζει τήν άνασταλτική επίδραση τής ιστορικής εμπειρίας στον επαναστατικό βολонταρισμό και ταυτόχρονα προβληματοποιεί τή δυνατότητα άρμονικής σύζευξης ιστορίας και ουτοπίας. Στό ίδιο φύλλο των «Ένθεμάτων», ὁ Μάνος Αύγερίδης, ιστορικός τής δικής μας φουρνιάς, με άφορμή τό συνέδριο προς τιμήν του Χάγκεν Φλάσερ, άναρωτήθηκε «γιατί θέλαμε να γίνουμε ιστορικοί», ὡστε να καταλήξει άπαντώντας: «για να αλλάξουμε τελικά, στό μέτρο του δυνατού, τόν κόσμο, με τούς δικούς μας ὄρους. Καί ή ιστορική εμπειρία συμβάλλει σέ μεγάλο βαθμό στην κατανόηση ότι ὁ κόσμος μπορεί να αλλάξει»¹⁶. «Στό μέτρο του δυνατού» σπεύδει να προσδιορίσει ὁ άρθρογράφος προκειμένου να άποφύγει, ύποθέτω, τόν αυτοματοποιημένο αντίλογο περί μαξιμαλισμού. Καί ὁμως ή διευκρίνιση αυτή περιγράφει τόν πυρήνα τής μετα-ουτοπικής κατάστασης: στίς άπεριορίστες δυνατότητες του μέλλοντος άντιπαραβάλλεται ή δυνατότητα άλλαγών «στό μέτρο του δυνατού». Έπιστρέφοντας στό κεντρικό έπιχείρημα, θά άναγνωρίσει κανείς τή δημοφιλή ιδέα ότι ή ιστορική εμπειρία μπορεί να συμβάλει «στην κατανόηση ότι ὁ κόσμος μπορεί να αλλάξει».

Ένας πρόχειρος αντίλογος θά ύπογράμ-

13. Οί έντός εισαγωγικών φράσεις άποτελοῦν ρητορικούς τόπους του επαναστατικού κινήματος πού περιγράφουν τήν άναμονή τής εκπλήρωσης τής ιστορικής τομής, άπό τόν έξελικτικό σοσιαλισμό του 19ου αιώνα έως τόν έκβιασμό του μέλλοντος στό σύγχρονο άνταγωνιστικό κοινωνικό κίνημα.

14. Κρίστοφερ Χίτσενς, *Hitch-22, άμφισβητίας εκ πεποιθήσεως*, Μετάφραση: Μ. Μακρόπουλος, Άθήνα 2011, σ. 125.

15. Άντώνης Λιάκος, «Ξαναπιάνοντας τά κομμένα νήματα: Άριστέρα και Μεταρρυθμίσεις», έφ. *Η Αύγή*, 18 Νοεμ. 2012.

16. Μάνος Αύγερίδης, «Πατί θέλαμε να γίνουμε ιστορικοί: Με άφορμή τό συνέδριο προς τιμήν του Χάγκεν Φλάσερ», έφ. *Η Αύγή*, 18 Νοεμ. 2012.

μιζε ὅτι ἡ ἐμπειρία τοῦ χειραφετητικοῦ ὁράματος τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὑποδεικνύει τὸ ἀντίθετο – οἱ στιγμὲς τῆς ριζοσπαστικῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς παραμένουν στιγμὲς σέ ἕνα συνεχῆ διαψεύσεων, συντριβῶν καὶ ὑποχωρήσεων τῆς οὐτοπικῆς σκέψης. Παρόλα αὐτά, στοὺς χώρους τῆς κοινωνικῆς κριτικῆς ἢ πεποιθήσεως τοῦ προοδευτικοῦ ρόλου τῆς ἱστορίας παραμένει ἀκλόνητη: αὐτὸ ἄλλωστε τεκμαίρεται στὴν παραγωγή τοῦ λόγου ἀπὸ τοὺς ὀργανωμένους φορεῖς τῆς πού ἀναπαράγουν, δίχως προβληματισμό, τὴν ὑποστασιοποίηση τῆς ἱστορίας πού κατὰ περιστάση «ἐμπνέει», «διδάσκει» καὶ «καθοδηγεῖ». Ἡ διεισδυτικότητα τῆς ὑποστασιοποίησης τῆς ἱστορίας συνδέεται σέ μεγάλο βαθμό μέ τὴν ἀνασφάλεια τῆς παροντικῆς κρίσεως – ἡ ἱστορία ἀναδεικνύεται σέ ὁδηγὸ σέ ἕνα μεταβαλλόμενο παρόν, πού δέν ἐπιτρέπει ἰδιαίτερη αἰσιοδοξία γιὰ τὸ μέλλον. Αὐτὸ ὅμως πού ἀρχικά φαντάζει ὡς διέξοδος ἀπὸ τὴν ἀνασφάλεια, λειτουργεῖ στό ἀκριβῶς ἀντίθετό της, ἐπιτείνοντας τὴ διαίωσιση τοῦ κόσμου τούτου, καθὼς ἡ ἱστορία, ἐξίσου σέ «ριζοσπαστικὲς» καὶ «συντηρητικὲς» ἐκδοχές, ἐμφανίζεται νά δεσμεύει τὴν φαντασία, νά ἐγκλωβίζει τὴ συζήτηση πρὸς ὄφελος τοῦ «γνώριμου» καὶ τοῦ «παροντικοῦ» προειδοποιώντας γιὰ τὸ μέλλον.

Στὴν ἐξέλιξη αὐτὴ ὁ ρόλος τῶν ἐπαγγελματιῶν ἱστορικῶν δέν εἶναι ἀμελητέος. Ἡ κριτικὴ στὴν διαδεδομένη ἀναζήτηση τῶν ἀναλογιῶν παραμένει περιφερειακὴ σέ σχέση μέ τὴν πλημμυρίδα ἀναγνώσεων πού στρέφονται στό παρελθόν προκειμένου νά ἐξαγάγουν συμπεράσματα γιὰ τὸ μέλλον, ἐπισείοντας τὸν κίνδυνο τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀποσταθεροποίησης. Τὸ ἐξαντλητικό, στὴν ἐπαναληπτικότητά του, παράδειγμα τῆς Δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης στὴν ἑλληνικὴ δημόσια συζήτηση ἀποτυπώνει τὴν ἐμβέλεια τῆς ἀναγωγικῆς σκέψης καὶ τὸ μετασχηματισμὸ τῆς μεταπολιτευτικῆς διανόησης, πού ἔμπληθε φοβίας καὶ ἀμηχανίας καταφεύγει στὴν ἱστορικὴ ἀναλογία ὡς

ὑπεκφυγὴ ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα τοῦ μέλλοντος¹⁷. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐδράζεται ἡ τελευταία προσφορά τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀντώνη Λιάκου. Ὁ συγγραφέας θὰ μπορούσε κάλλιστα νά χρησιμοποιήσει τὴν ἱστορία τῆς ἰδίας του τῆς ἀφήγησής, νά ἀποτιμήσει τὶς οὐτοπίες, τὶς ἐκπληρώσεις καὶ τὶς διαψεύσεις τους, προκειμένου νά ὑπογραμμίσει τὴν ἀνάγκη νά στοχαστοῦμε τὸ μέλλον βασιζόμενοι στὶς ἐμπειρίες τοῦ παρελθόντος. Ἀντὶ αὐτοῦ, στό κλείσιμο τοῦ βιβλίου, ἐπιχειρεῖ ἕνα ἄλλο στό μέλλον, στό ὁποῖο κυριαρχεῖ ὁ προβληματισμὸς γιὰ τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπινότητας καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ μετα-ουτοπικοῦ κόσμου.

Στὶς τελευταῖες αὐτὲς σελίδες, κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Ἐξοδος», ὁ Ἀντώνης Λιάκος παραπέμπει στὴν κινηματογραφικὴ μεταφορά τοῦ δυστοπικοῦ *Never Let Me Go*, προκειμένου νά καταδείξει ὅτι ὁ μετα-ουτοπικὸς κόσμος βρίσκεται ἐντὸς μας. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου τοποθετεῖται στὶς ἐξαιρετικὰ γνώριμες καὶ φιλήσυχες πρόσφατες βρετανικὲς δεκαετίες, καὶ ὄχι σέ ἕνα ἀκαθόριστο μέλλον μέ τερατολογικὲς μηχανές. Ἡ οἰκειότητα ἐντείνει τὴν δυστοπικὴ ἔνταση: οἱ πρωταγωνιστὲς εἶναι προορισμένοι ἀπὸ τὴ γέννησή τους νά ὑποστοῦν διαδοχικὲς μεταμοσχεύσεις προκειμένου νά διασφαλίζεται ἡ μακροζωία τοῦ ὑπόλοιπου πληθυσμοῦ. Τὰ νήματα πού συνδέουν τὸ μυθιστόρημα τοῦ Καζοῦ Ἰσιγκουόρο καὶ τῆς ταινίας μέ τὸ βιβλίο τοῦ Λιάκου εἶναι πολλαπλά, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα μπορεῖ κανεὶς νά ξεχωρίσει τὸ μετασχηματισμὸ τῆς οὐτοπίας τῆς μεταμόσχευσης σέ μηχανισμό ἀναπαραγωγῆς τῆς κυριαρχίας. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη, περιφερειακὴ σκηνὴ στὴν

17. Ἡ λειτουργία τῆς ἱστορικῆς ἀναλογίας ὡς ὑπεκφυγῆς καὶ τὸ παράδειγμα τῆς δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης στὴ σχετικὴ συζήτηση ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τοὺς Δημήτρη Κουσουρῆ, «Ἡ ἱστορικὴ ἀναλογία ὡς ὑπεκφυγῆ», π. *Λεύγα*, τχ. 6, Μάρτιος 2012, σ. 38-41 καὶ Κώστα Σπαθαράκη, «Δεκανίκια γιὰ τὴ δημοκρατία», *στό ἴδιο*, σ. 42-46.

Βιβλιοκρισίες

κινηματογραφική μεταφορά, πού αξίζει σχολιασμό. Σέ κάποιο σημείο οί νεαροί πρωταγωνιστές φτάνουν σέ μία έρημη παρτιά και βρίσκουν ένα εγκαταλειμμένο πλοίαριο. Τό περιεργάζονται, βγάζουν φωτογραφίες δίπλα του και έπιστρέφουν σχετικά χαρούμενοι στό χώρο έγκλεισμού τους, γνωρίζοντας ότι σύντομα θά ύποβληθοϋν σέ έγχειρήσεις άφαιρέσης τών όργάνων τους, έπιταχύνοντας έτσι τό βιολογικό τους τέλος. Ούτε για μία στιγμή δέν προβληματίζονται για τή δυνατότητα νά άνοιχτοϋν

στήν θάλασσα πού άπλώνεται μπροστά τους, νά έπιχειρήσουν τήν ΄Εξοδο, νά ανταλλάξουν τό προδιαγεγραμμένο τους παρόν μέ ένα άκαθόριστο μέλλον. Η σκηνή αύτή συμπυκνώνει τόν πυρήνα τής αντι-ουτοπικής σκέψης, τήν πειθάρχηση τής φαντασίας σέ τέτοιο βαθμό πού δέν μπορεί νά έννοήσει, πόσο μάλλον νά φανταστεί, τήν ίδια της τήν ύπαρξη. Έκει βρισκόμαστε λοιπόν σέ άναζήτηση τής περιπέτειας ξανά.

Κωστής Καρπόζηλος

Ψηλαφίζοντας τεκμήρια από τήν Τήνο των χρόνων των Βενετών

ΜΑΡΚΟΣ Γ. ΦΩΣΚΟΛΟΣ, *Η Όξωμεριά τής Τήνου κατά τόν ύστερο Μεσαίωνα. Από έγγραφα του Archivio di Stato di Venezia και του Αρχείου Καθολικών Τήνων*, Άθήνα, Άδελφότητα των Τηνίων έν Άθήναις, 2012, (80, 542 σ.)

Η Τήνος είναι ένα νησί πού ευτύχησε βιβλιογραφικά καθώς χάρη στην άγάπη, τή γνώση και τό μεράκι Τηνιακών πού άγαποϋν τήν ιστορία, τοπικών φορέων πού έχουν έντάξει στίς δραστηριότητές τους τή βαθύτερη μελέτη τής ιδιαίτερης πατρίδας τους και άνθρώπων του βιβλίου όπως ό εκδότης Στρατής Φιλιπότης (έκδ. Έρίνη), έχει νά επιδείξει τά τελευταία χρόνια μία πλούσια βιβλιοπαγωγή.

Ό Μ. Φώσκολος άνήκει σέ μία όλιγάριθμη ομάδα ιστορικών πού έχουν άφιερώσει τό έργο τους στην ιστορία του τόπου όπου ζοϋν, έπιτυγχάνοντας έναν δύσκολο συνδυασμό: καλή έπικοινωνία μέ τήν ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία για τό άντικείμενο

πού μελετοϋν, λεπτομερή και έμπεριστατωμένη γνώση τής τοπικής βιβλιογραφίας, εκτεταμένη άξιοποίηση των άρχαιακών πηγών και ιδιαίτερα των «δύσκολων» πηγών, όπως τά χειρόγραφα –έδω μάλιστα έπιπροσθέτως εκείνα πού είναι γραμμένα στό βενετσιάνικο ιδίωμα–, ένω παράλληλα διατηροϋν μία σχέση ζωής μέ όσα ίστοροϋν. Αύτά τά χαρακτηριστικά άποτυπώνονται στίς έγγραφες του Μ. Φώσκολου και τίς καθιστοϋν ένα ώραίο παράδειγμα παντρέματος του τοπικού μέ τό γενικό, έπ' όφελεία και των δύο. Μέ τόν τρόπο πού προσεγγίζει τά πράγματα, ύποδεικνύει και ένα γόνιμο δρόμο: κατανοοϋμε και αγαπάμε τόν τόπο μας όπως πραγματικά είναι: δέν δοξολογοϋμε ένα κατασκευάσμα, γέννημα τής έπιθυμίας μας.

Προκαταρκτικά ένα σχόλιο για τή βιωματική σχέση μέ τόν τόπο και τήν ιστορία. Κατά τή γνώμη μου τό βίωμα δέν ταυτίζεται μέ τήν ιστορική γνώση, και πολύ περισσότερο δέν άπολήγει σέ άξιόπιστη ιστορική αφήγηση. Κάποιος πού πήρε μέρος στον πόλεμο τό 1940, ένας πού μετείχε στην Άντίσταση ή ένας άλλος πού βρέθηκε στην έξέγερση του Πολυτεχνείου τό 1973, έχει πλουτιστεί μέ τό βίωμα, είναι όπλισμένος μέ τήν άμεση έπα-

Μία άρχική μορφή του κειμένου παρουσιάστηκε στίς 25 Ιουνίου 2012 στην Τήνο, σέ έκδήλωση άφιερωμένη στό έν λόγω βιβλίο.